

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2008:B28

Västerkvarns kraftstation

- Takomläggning

Antikvarisk kontroll

Västerkvarn 2:1
Kolbäcks socken
Västmanlands län

Anna Ahlberg
Tobias Mårud

Västerkvarns kraftstation - Takomläggning

Antikvarisk kontroll

Västerkvarn 2:1
Kolbäcks socken
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM 080116

Anna Ahlberg
Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Slottet, 722 11 Västerås
Tel 021-15 61 00
Fax 021-13 20 76
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2008

Omslagsfoto: Tobias Mårud

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Tobias Mårud, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-85397-83-9

Inledning

Fastigheten Västerkvarn 2:1 ligger Kolbäckes socken som numera utgör den sydvästra delen av Hallstahammars kommun men tidigare sträckte sig upp till Surahammars kommungräns i norr. Södra gränsen skapas av sjön Freden som är en vik av Mälaren. Landskapet inom socknen präglas av Kolbäckesån samt av en karakteristisk mälardalsbygd med omväxlande bördiga åkrar och bevuxna åkerholmar. Här framträder Mälaronrådets typiska herrgårdslandskap som blev en naturlig grund för Strömsholms stora kronogods. Rullstensåsen som i Kolbäck sträcker sig öster om ån har tidigt gett upphov till en sporadisk exploatering av grus, sand och sten. Efter andra världskriget anlades nordväst om samhället en betongfabrik som utvidgades till en större lokalindustri. Verksamheten är numera nedlagd men undantag för grustäkten. Fallet vid Sörstafors lockade till sig flera verksamheter beroende av vattenkraft. Tegelbruk, sågverk, benstamp och till sist pappersbruk har varit etablerade på platsen.¹

Mälarenergi vattenkraft AB har ansökt om bidrag hos länsstyrelsen den 12 oktober 2007 för restaurering av taket. Länsstyrelsen i Västmanland har beviljat bidrag till åtgärderna enligt beslut daterat 2008-06-30. Arbetena genomfördes under augusti 2008. Västmanlands läns museum (VLM) utsågs av Mälarenergi vattenkraft AB som antikvarisk kontrollant i ärendet. Den antikvariska kontrollen har utförts av Tobias Mårud, byggnadsantikvarie anställd vid Västmanlands läns museum, som även sammanställt denna rapport.

Kartan visar kraftstationens läge.

¹ Darphin, Jean-Paul. Industriinventering 1998–1999. Hallstahammars kommun. VLMs arkiv

Historik

Kraftstationen med tillhörande dammanläggning uppfördes av Surahammars Bruks AB under åren 1914-15, på platsen hade stått ett sågverk som revs 1913. Kraftverket använder ännu idag de obetydligt moderniserade generatorerna, ASEA typ G 212, från 1915.

Kolbäcksån bjöd på utmärka förutsättningar för ett utnyttjande av vattenkraften. Detta främjade anläggningen av bruken vid Trångfors och Hallstahammar. Många kvarnar, sågar och andra verksamheter beroende av vattenkraften kom också att tidigt utnyttja de talrika forsarna som fanns längs med ån. I Hallstahammar omnämns redan under 1400-talet inte mindre än tre kvarnar. Vid Mølntorp anlades en kvarn på 1500-talet. Den första hammarsmedjan uppfördes vid Trångfors 1628 och tio år senare fanns en kopparhammare vid Hallsta.

Den tekniska utvecklingen och införandet under 1880-talet av vattenbaserad elkraftproduktion ledde till anläggningen av en rad vattenkraftverk längs hela Kolbäcksån. Nya och anpassade intags- och regleringsdammar samt vattenvägar uppfördes i anslutning till oftast påkostade kraftstationer. En av de första anläggningarna blev Trångfors kraftverk som invigdes 1899. Redan på 1880-talet anlades i Hallstahammar mindre kraftstationer i höjd med nuvarande Bultfallet och en utbyggnad av dammanläggningen påbörjades 1908. Norrkvarn fick sin kraftstation 1903. Söder ut tillkom 1915 ett större kraftverk vid Västerkvarn och senare 1937 fick bruket i Sörstafors en egen kraftstation.²

Västerkvarns kraftstation innan takrestaurering. Foto: Tobias Mårud, VLM.

² Darphin, Jean-Paul. Industriinventering 1998–1999. Hallstahammars kommun. VLMs arkiv

Byggnadsbeskrivning

Byggnaden är uppförd av rött tegel i kryssförband, med en maskinhall vars längdaxel löper i väst-östlig riktning och sidoordnat ställverkstorn i öster. På ställverkstornets östra sida finns en putsad mindre tillbyggnad av senare datum. Maskinhall och ställverkstorn har båda sadeltak, maskinhallen har takfall mot norr och söder och ställverkstornet har takfall mot väster och öster. Taken är klädda med tvåkupigt lertegel och nockpannor. Anslutningen mellan maskinhallens tak och tornet är belagd med plåt för att skydda mot avrinningen från tornets västra takfall. Plåten är hakfalsad, galvaniserad och omålad, mot tornet sitter en hög ståndskena och anslutningen mot teglet är i form av en övervikning. Maskinhallens norra takfall är försett med galvaniserad omålad hängränna. De plåttäckta gavelkrönens utformning bidrar till byggnadens spartanska nationalromantiska utformning. Fönstren är småspröjsade, av trä och målade i grön kulör. I maskinhallens södra fasad sitter tre stora, radiellt spröjsade rundbågsfönster. Porten i västra gavelns entré har en mörkbrun diagonalmönstrad panel och sitter i en grönmålad ram. Porten är beslagen med bandgångjärn som vinklats i 90° för att följa dörrbladens hörn. Över porten finns ett rundbågsformat överljus, försatt med panel i samma utformning som porten, med tre moderna ventiler. På tornets norra sida finns en enklare dörr i modernare utformning. Sockeln är putsad. I västra gavelröset finns ett putsat fält med åretal 1915.

Det bakre norra takfallet innan restaurering. Foto: Tobias Mårud, VLM.

Byggnadsvårdsåtgärder

Teglet plockades ned och man kunde därmed undersöka skador i underbrädningen. Skadorna var väldigt få utom på ett ställe mitt på det västra takfallet. Över brädningen låg två eller tre lager takpapp där den understa troligen är från 1915 och det övre från 1940-talet. Papp från 1925 innehåller mer olja än de andra lagren, medan det andra lagret är mer lik lumpapp och är av betydligt sämre kvalitet. Det andra lagret är möjligen lagd i två lager. Innan det tredje lagret takpapp finns ett tillägg i takfoten som består av två bräder, varav en är fasad samt den andra en fotbräda och är möjligen ditsatta för att snygga till eller/och minska på skador från fåglar m.m. det finns även äldre ilagningar genom iläggningar av papp på södra takfallet. Takfoten är lyft så att sista teglet kom att ligga dikt an istället för på läkt vilket skapar en glipa. Läkten visade sig vara gammal men taket har underhållits minst en gång sedan 1940-talet.

Bilden visar olika lager av takpapp samt tillägget vid takfoten. Foto: Tobias Mårud, VLM.

Teglet plockades ned med kran, och lades på sj-pall med pallkragar. Efter en viss tids uppskjutning av arbetet började ny papp läggas den 1 augusti 2008. Den nya pappen läggs över den äldre. Ny ströläkt lades på pappen varpå takteglet lades. Det södra takfallet mot vattnet belades med tvåkupigt nytillverkat lertegel från Vittinge tegelbruk. Det norra takfallet täcktes med det äldre högtryckstvättade teglet. De gamla nockpannorna återanvändes efter tvättning. Cirka 125 kvm av det gamla takteglet återanvändes. Plåten på murkrönen och tegelrännor byttes ut mot nytillverkad galvaniserad stålplåt. Hängränorna nytillverkades av galvaniserad stålplåt. Stuprören bevarades utan åtgärder.

Västerkvarns kraftstation efter restaurering. Foto: Tobias Mårud, VLM.

Detaljbild, västra gaveln. Foto: Tobias Mårud VLM

Källor

Darphin, Jean-Paul. Industriinventering 1998–1999. Hallstahammars kommun. VLMs arkiv

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 080116
<i>VO Kulturmiljö; projektnr:</i>	30-807
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	434-11212-07
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Västsura 10:1
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Socken:</i>	Kolbäck
<i>Kommun:</i>	Hallstahammar
<i>Ägare-beställare:</i>	Mälarenergi Vattenkraft AB Mats Lindberg Box 14 721 03 VÄSTERÅS
<i>Entreprenör:</i>	KAK-byggen AB Gisslarbo Smedja 730 30 KOLSVÅ 0221-503 25 HS Plåtslageri Norsavägen 22 731 03 KÖPING 0221-109 20
<i>Antikvarisk kontroll:</i>	Västmanlands läns museum Antikvarisk kontrollant Tobias Mårud Slottet 722 11 VÄSTERÅS Tel: 021-15 61 00

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Slottet, 722 11 VÄSTERÅS
Tele: 021-15 61 00 • Fax: 021-13 20 76 • E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-85397-83-9